

Η ασυνείδητη ελπίδα¹

Patrick casement²

Μετάφραση: Φώτης Αναγνωστόπουλος

Εισαγωγή

Στο άρθρο αυτό θα ήθελα να εξετάσω, κάτω από μια νέα οπτική γωνία, μερικά γνωστά φαινόμενα, εξελικτικά κλινικά, με σκοπό να αναλύσω μια διάστασή τους, που σπάνια τραβά την προσοχή μας. Θα μιλήσω για την *ελπίδα*. Αυτό που προτείνω είναι πως μπορεί να υπάρχει μια ασυνείδητη αναζήτηση (ή ελπίδα) αυτού που είναι χρειαζόμενο ώστε να ικανοποιηθούν ακάλυπτες ανάγκες. Οι γονείς και οι αναλυτές ίσως μπορέσουν να μεριμνήσουν γι' αυτό για το οποίο υπάρχει ανάγκη, εντοπίζοντας ενδείξεις στη συμπεριφορά και σε ορισμένων τύπων άμυνας ή παθολογίας.

Τώρα, τι εννοούμε με τον όρο «ασυνείδητη ελπίδα»; Θα επικεντρώσω στην ελπίδα που είναι βασικά υγιής, ακόμη κι αν αργότερα μπορεί να εκφραστεί μέσα από κάποια παθολογία. Για το λόγο αυτό χρειάζεται να διευκρινήσω μερικές άλλες διαφορές.

Για παράδειγμα, βρίσκω χρήσιμη τη διάκριση ανάμεσα στο «*χρεία έχειν*» και στο «*έλλειψιν έχειν*»³, και ανάμεσα σε διαφορετικές μορφές ασυνείδητης επικοινωνίας. Η εμπρόθετη επικοινωνία, ακόμη κι αν είναι ασυνείδητη, έχει τον ενεργητικό στόχο να φθάσει το μήνυμα σ' ένα άλλο άτομο. Αντιθέτως, η συμ-

πτωματική, η απροσχεδιαστή, επικοινωνία, αυτή δηλαδή που γίνεται χωρίς συνείδητη επιδίωξη, μαρτυρά κάποια ακάλυπτη ανάγκη.

Προειδοποιητικά σημάδια της ελπίδας

Είναι δύσκολο να πει κανείς σε ποίο σημείο της ανάπτυξης αρχίζει να διαμορφώνεται σταθερά η ελπίδα. Θα ξεκινήσω λοιπόν με την αντιμετώπιση των βασικών αναγκών, όπως είναι η ανάγκη του βρέφους για ασφαλές κράτημα στα χέρια, για θρέψη, για να το παίζουν και να το διασκεδάζουν, καθώς και η καθολική ανάγκη του βρέφους οι απαντήσεις προς τα μηνύματα που στέλνει να είναι συντονισμένες με την έκφραση των αναγκών του.

Όταν οι βασικές ανάγκες ικανοποιούνται, και μάλιστα όταν καλύπτονται με επαρκή συνέπεια, το βρέφος μαθαίνει να προσδοκά πως ό,τι χρειάζεται, θα συνεχίσει να του παρέχεται από τη μητέρα ή από το υποκατάστατό της. Είναι αυτή η συνέπεια, που σχηματίζει τη βάση για την ασφάλεια και για μια εξελισσόμενη προσδοκία πως οι καλές εμπειρίες θα επαναληφθούν και πως οι κακές εμπειρίες θα συνεχίσουν να βρίσκουν κάποιου εί-

1. Η εργασία αυτή αποτελεί κεφάλαιο στο υπό έκδοση βιβλίο του Patrick Casement «*Further learning from the patient: The analytic space and process*». London, Routledge (due 1990). Ο P. Casement ανακοίνωσε μέρος της εργασίας αυτής στη συνάντηση της Ελληνικής Εταιρείας Ψυχαναλυτικής Ψυχοθεραπείας που έγινε στην Αθήνα στις 4.4.89. Η συντακτική επιτροπή του περιοδικού *Ψυχολογικά Θέματα* ευχαριστεί θερμά τον Patrick Casement και τους εκδότες του Mark Paterson Associates, για το δικαίωμα να μεταφραστεί στα ελληνικά και να δημοσιευτεί το άρθρο αυτό. Κυκλοφορεί ήδη στα ελληνικά το βιβλίο του P. Casement, *Μαθαίνοντας από τον ασθενή*. Εκδόσεις Καστανιώτη, 1989. (Σ.τ.Ε.)

2. Ο P. Casement, M.A., είναι μέλος της Βρετανικής Ψυχαναλυτικής Εταιρείας.

3. Ο συγγραφέας χρησιμοποιεί τους όρους *needing* («χρειάν έχειν») και *wanting* («έλλειψιν έχειν»). Στο υπόλοιπο κείμενο μετέφρασα τους όρους αυτούς ως «ανάγκη» και «επιθυμία» αντίστοιχα (Σ.τ.μ.)

δους αντιμετώπιση. Στη βάση αυτή το θρέφος αρχίζει να ελπίζει, έστω και σε προσυνηδητό επίπεδο μόνο.

Καθώς η ανάπτυξη προχωρά, μπορούμε να δούμε πως οι ανάγκες για τις οποίες θα μιλήσω, δεν είναι απαραίτητα συνώνυμες με τη λίμπιντο. Θα εξετάσω ανάγκες που είναι θεμελιώδεις για το μέγαλωμα, τις οποίες θεωρώ ως ανάγκες - ανάπτυξης. Ο Winnicott (1965) αναφέρεται σε κάτι παρόμοιο όταν μιλά για ανάγκες του Εγώ.

Χρησιμοποιώ τον όρο «ασυνείδητη ελπίδα» για να περιλάβω κάθε μορφή μεγάλης προσπάθειας προς ό,τι είναι αναγκαίο. Όταν αυτό που αναζητείται είναι κάτι τόσο βασικό όσο είναι η τροφή, τότε μιλάμε για ένστικτο. Αλλά όταν ένα μεγαλύτερο στην ηλικία παιδί δείχνει σημεία ότι χρειάζεται νέα προσαρμογή στις μεταβαλλόμενες ανάγκες, δεν είναι τόσο εύκολο να εξηγήσουμε την ασυνείδητη βεβαιότητα με την οποία αυτό φαίνεται να επιδιώκεται ή να δηλώνεται. Αυτό που χρειάζεται, σε φάσεις μετάβασης σε ένα νέο στάδιο της εξέλιξης, δεν έχει ακόμα βιωθεί και ωστόσο υποδηλώνεται μέσα από ασυνείδητα μηνύματα, στους γονείς ή σε όποιον παρέχει τη φροντίδα.

Δίνοντας ένα παράδειγμα, θα επεξηγήσω ορισμένα από τα σημεία που έθιξα μέχρι τώρα. Ο Bion μελετά ένα υποθετικό αρχικό τάισμα και προτείνει πως το θρέφος έχει μια προσυνηδητή αντίληψη του στήθους, πριν να συναντήσει το στήθος (Bion, 1967 σελ. 101-2). Ομοίως ο Winnicott προτείνει πως το θρέφος (μέσα από τη διαμμένη ανάγκη) «δημιουργεί» μια ψευδαισθήση του στήθους (Winnicott, 1958, σελ. 238-9, Winnicott, 1988, σελ. 100-5). Όταν η μητέρα τοποθετεί το πραγματικό της στήθος σε ακτίνα προσοχής στο θρέφος, παρατηρούμε το γνώριμο ψάξιμο της θηλής, την ανεύρεσή της και τελικά το θηλασμό. Έτσι, μπορούμε να προβάλλουμε τη θέση πως το θρέφος έχει βρει αυτό το οποίο αναζητούσε, έστω και αν ο θηλασμός από

το μαστό δεν είχε προηγουμένως βιωθεί. Επομένως, λόγω αυτού του αρχικού ταΐσματος, μπορούμε να δώσουμε την ερμηνεία πως η επαναλαμβανόμενη αναζήτηση του στήθους (όταν το θρέφος είναι πεινασμένο), βασίζεται στην εμπειρία.

Τώρα, αν σκεφτούμε αυτή την αλληλουχία γεγονότων με όρους ασυνείδητης ελπίδας, θα μπορούσαμε να πούμε πως η μητέρα αναγνωρίζει πως η αρχική αναζήτηση του θρέφους της για τη θηλή, δηλώνει μια προσδοκία ανεύρεσής της. Αργότερα, με βάση τις επανειλημμένες εμπειρίες, αυτή η προσδοκία μπορεί να εξελιχθεί σε ελπίδα πως αυτό που το θρέφος χρειάζεται, μπορεί να το ξαναψάξει και να το βρει. Παρεμπιπτόντως, μπορούμε ακόμη να πούμε πως (παραφράζοντας τον Winnicott), χωρίς μια μητέρα, ή το υποκατάστατό της, δεν υπάρχει ελπίδα να αναπτυχθεί υγιώς το θρέφος, ή ακόμα και να επιβιώσει. Η ελπίδα εδώ έγκειται στην ικανότητα του θρέφους να προσφέρει ενδεικτικά μηνύματα, κάτι που ενισχύεται από την ικανότητα ενός άλλου προσώπου να ανταποκριθεί σ' αυτά.

Η ασυνείδητη ελπίδα που εκδηλώνεται στην ανάπτυξη του παιδιού

Βρίσκω ενδιαφέρον πως, σε κάθε στάδιο της ανάπτυξης, μπορούμε να δούμε ενδεικτικά στοιχεία αυτού που αποκαλώ «ασυνείδητη ελπίδα», στοιχεία στη συμπεριφορά του παιδιού, τα οποία μπορεί να προειδοποιήσουν τη μητέρα ή τους γονείς, πως υπάρχει κάποια νέα αναπτυξιακή ανάγκη στην οποία πρέπει να δοθεί προσοχή. Και είναι τότε που βλέπουμε ενδείξεις μιας εξελισσόμενης διάκρισης μεταξύ της «ανάγκης» και της «επιθυμίας». Σε κάθε περίπτωση όμως, εξαρτάται από κάποιον άλλο για να αναγνωρίσει αυτή τη συμπεριφορά ως ενδεικτική αυτού που είναι χρειαζόμενο, ώστε να φροντίσει για την αναπτυξιακή ανάγκη.

Για παράδειγμα:

I. Το περισσότερο ευκίνητο παιδί αρχίζει να ανακατεύεται σε οτιδήποτε, θέλοντας να εξερευνησει και να ικανοποιήσει μια διευρυνόμενη περιέργεια για τον περιβάλλοντα κόσμο. Η νέα ανάγκη τότε είναι για περισσότερη ετοιμότητα για την ασφάλεια του βρέφους. Και όταν αυτή η ετοιμότητα δεν υπάρχει, ακολουθεί μια συμπεριφορά, που εκφράζει πιο καθαρά την ακάλυπτη ανάγκη.

II. Ένα παιδί που αρχίζει να διαπραγματεύεται το δύσκολο πρόβλημα της αντιμετώπισης της ματαιώσης ακόμη και αν πρόκειται για εύκολα χειριζόμενες καταστάσεις, θα έχει συχνά ξεσπάσματα οργής. Είναι τόσο φανερό τότε πως το παιδί *θέλει* κάτι, το θέλει απεγνωσμένα, έστω κι αν πρόκειται μόνο να επιβάλλει τη θέλησή του. Αλλά αυτό που το παιδί επίσης *έχει ανάγκη* είναι κάτι πολύ διαφορετικό. Η ασυνείδητη ελπίδα εδώ, θα πρότεινα, είναι να παρέχει κάποιος τη γονεϊκή σταθερότητα, ώστε να μπορεί να βοηθήσει το παιδί να τα βγάλει πέρα με τη ματαιώση, που είναι ανάλογη της ηλικίας του. Αυτή η σταθερότητα όμως μπορεί να παρασχεθεί αποτελεσματικά μόνο από ένα γονιό που έχει την εμπιστοσύνη στον εαυτό του και μπορεί να αντέξει την οργή που συχνά ακολουθεί, όταν τίθενται περιορισμοί στα αιτήματα. Και όταν αυτή η στάση προσφέρεται, μπαίνει συνήθως σε έντονη δοκιμασία (Casement, 1969).

Πιστεύω πως θα μπορούσαμε να σκεφτούμε ότι αυτή η διαδοχή των γεγονότων υποδεικνύει μια ασυνείδητη αναζήτηση ενός πλαισίου, που θα μπορεί να παρέχει στο βρέφος μια τόσο αναγκαία ασφάλεια. Χωρίς αυτό, το παιδί αναπτύσσει μια αίσθηση εσωτερικού θυμού, που δεν είναι ικανό να τον σταματήσει. Αυτός ο θυμός μπορεί να δαμασθεί μόνο με τη χειραγώγησή του από κάποιον άλλο, ιδιαίτερα όταν το παιδί δεν μπορεί να τον ελέγξει από μόνο του. Εάν αυτή η

ικανότητα του άλλου ατόμου να «εμπεριέχει» εξακολουθεί να απουσιάζει, δεν πιστεύω πως η ελπίδα, για την οποία μιλάω, παύει απαραίτητα να υπάρχει. Αντ' αυτού, είναι αρκετά σύνηθες που καταδεικνύουν ολοφάνερα την αναζήτηση για ένα παιδί να παρουσιάζει στους γονείς (ή στους άλλους) συμπεριφορές που καταδεικνύουν ολοφάνερα την αναζήτηση εκείνου που έχει ανάγκη.

III. Εάν ο ένας γονιός εμφανίζεται να παρακάμπτεται εύκολα, συγκρινόμενος με τον άλλο γονιό που προσπαθεί να βάλει όρια, το παιδί είναι πιθανό να επωφεληθεί από αυτή τη διάσταση μεταξύ των γονιών του. Όταν όμως καταφέρνει να υποκινήσει σε ανταγωνισμό τον ένα γονιό εναντίον του άλλου, προκύπτει πάντα ένας απατηλός θρίαμβος. Το παιδί αισθάνεται ανασφαλές όταν απουσιάζει μια πιο βιώσιμη σχέση μεταξύ των γονιών. Συχνά λοιπόν το παιδί θα ασκήσει ακόμη περισσότερη πίεση για επιπλέον ικανοποίηση από τον επιτρεπτικό γονιό, εως του σημείου όπου αυτό θα προκαλέσει εντονότερα ανοιχτή διαφωνία μεταξύ των γονιών, σχετικά με τον διαφορετικό τρόπο που χειρίζονται το παιδί τους. Πιστεύω πως θα μπορούσαμε να δούμε αυτό το γεγονός ως έκφραση μιας ασυνείδητης ελπίδας πως αυτοί οι γονείς θα αρχίσουν τελικά να βλέπουν την ανάγκη να συγκλίνουν γύρω από θέματα οριοθέτησης. Όταν οι γονείς βρουν ένα καλύτερο τρόπο να αντιμετωπίσουν αυτή τη συμπεριφορά, θα έχουν αρχίσει να δίνουν προσοχή στη συγκεκριμένη πραγματική ανάγκη του παιδιού.

Ένα σύντομο παράδειγμα θα δια φωτίσει τι λέω:

Παράδειγμα 1

Η Jane, όπως θα την ονομάσω, ήταν 6 1/2 χρονών, όταν μου ζητήθηκε να τη δω, με στόχο την επανορθωτική ανάγνωση. Θεωρήθηκε δυσλεκτική, αλλά όταν την εξέτασα, δεν υπήρχαν στοιχεία για κάτι τέτοιο. Ένα από τα πολλά προβλή-

ματα αυτού του παιδιού φαινόταν να είναι το ότι η μητέρα της την είχε παραχαϊδέσει. Όταν η Jane θύμωνε με τη μητέρα της, η μητέρα της ήταν σαν να μην μπορούσε να τα βγάλει πέρα με τα προσωπικά της άσχημα συναισθήματα που ανακινούσε η συμπεριφορά του παιδιού. Η Jane είχε λοιπόν αποτύχει να βρει βιώσιμα όρια στη συμπεριφορά της μέσα στην οικογένεια. Έτσι, όταν ήταν εξοργισμένη μαζί μου που δεν την άφηνα να κάνει το δικό της, μερικές φορές έχανε τον έλεγχο και έπρεπε να γίνω πολύ σταθερός για να την προλάβω να μη μου προκαλέσει αμυχές, να μη με κλωτσήσει ή να με δαγκώσει. Χωρίς τη δική μου αποφασιστικότητα, φαινόταν ανίκανη να ελέγξει τον εαυτό της.

Σε μια περίπτωση, κρατούσα τους καρπούς των χεριών της ώστε να τη συγκρατώ, όταν φώναζε: «Άσε με, άσε με». Της είπα πως θα την ελευθερώσω από το κράτημά μου, όταν εκείνη είναι έτοιμη να συγκρατήσει τον εαυτό της. Όταν αισθάνθηκα πως άρχισε να χαλαρώνει, της είπα: «Τώρα νομίζω πως είσαι έτοιμη να κρατήσεις τον εαυτό σου». Εκείνη αμέσως με επιβράβευσε λέγοντάς μου: «Τώρα θα διαβάσουμε». Περάσαμε επανειλημμένα από μία παρόμοια διαδοχή γεγονότων με τον ίδιο τρόπο μετατόπισης από μια καταστροφική συμπεριφορά σε κάτι θετικό. Πιστεύω πως η ασυνείδητη ελπίδα της ήταν να βρει ένα «κράτημα» που να είναι ταυτόχρονα και νοιάξιμο από κάποιον ικανό να επιτιώσει μέσα στις εκρήξεις θυμού της, χωρίς να καταρρεύσει ούτε να αντεκδικηθεί. Μόνο με αυτόν τον τρόπο άρχισε να νιώθει πως ελέγχει τον εαυτό της, στην αρχή με τη βοήθεια κάποιου άλλου, μετά μόνη της.

Φυσικά, αυτό ήταν μια μόνο όψη της μακράς περιόδου συνεργασίας με αυτό το παιδί. Ήταν όμως ένα σημαντικό μέρος της όλης εργασίας. Στο αναλυτικό πλαίσιο, μας παρουσιάζονται με διαφορετικούς τρόπους, παρόμοιες ακάλυπτες ανάγκες για σταθερή στάση. Τις αντιμε-

τωπίζουμε διαφορετικά κάθε φορά, χωρίς να πρέπει να προσφέρουμε ένα σωματικό «κράτημα». Θα πρέπει όμως να ικανοποιήσουμε αυτή την πρόκληση αν πρόκειται ο ασθενής να αισθανθεί ένα ασφαλές «στήριγμα» κατά την αναλυτική σχέση.

Η ασυνείδητη ελπίδα στην «τάση για αντικοινωνική συμπεριφορά».

Μεγαλύτερα παιδιά, όταν οι γονείς τους αποτυγχάνουν να ανταποκριθούν σ' αυτήν την ασυνείδητη υποκίνηση να γίνουν καλύτεροι γονείς, παρατείνουν συχνά την ασυνείδητη αναζήτησή τους για ό,τι τους λείπει, με το να συμπεριφέρονται με παρόμοιους τρόπους απέναντι σε άλλες γονεϊκές μορφές.

Οι δάσκαλοι και μερικές φορές οι αστυνομικοί, εξωθούνται να παρέχουν μια σταθερή στάση, η οποία δεν έχει ακόμη βρεθεί μέσα στην οικογένεια. Αλλά αυτό που αναζητούν είναι μια σταθερή στάση μαζί με φροντίδα. Και όταν αυτό δεν επιτυγχάνεται η αντικοινωνική συμπεριφορά που ακολουθεί μπορεί να γίνει πραγματικά παραπτωματική. Πιστεύω πως αυτή η μετακίνηση προς την παραβατική συμπεριφορά, όταν συμβαίνει, παρακινείται συχνά από μια αίσθηση απογοήτευσης που ακολουθεί τη μη ικανοποίηση της ασυνείδητης ελπίδας. Επομένως τα δευτερογενή οφέλη από την παραπτωματικότητα τελικά συγκαλύπτουν, ή και εξαλείφουν, την αρχική αναζήτηση που έχει παραμείνει ανεκπλήρωτη. Δεν πιστεύω πως αυτό παύει να υπάρχει ως ασυνείδητη ελπίδα: αντ' αυτού εισβάλλει στο απωθημένο ασυνείδητο και γίνεται έκδηλο μέσα από μια πλάγια επικοινωνία.

Η ασυνείδητη ελπίδα εκφράζεται επίσης στην προ-παραπτωματική συμπεριφορά, την οποία ο Winnicott αποκαλεί «αντικοινωνική ροπή». Όταν το παιδί έχει στερηθεί μια απαραίτητη παροχή και την έχει χάσει για περισσότερο χρόνο απ' αυτόν που μπορεί να χειριστεί

την αποστέρηση ενεργοποιώντας εσωτερικές πηγές μόνο, τότε το παιδί μερικές φορές μπορεί να προχωρήσει συμβολικά σε αναζήτηση αυτού που λείπει, μέσω της κλοπής—όταν έχει ελπίδες επιτυχίας (Winnicott, 1958, σελ. 310).

Παράδειγμα 2

Ως δικαστικός επιμελητής είδα κάποτε τους γονείς ενός 10χρονου κοριτσιού που είχε τυχαία συλληφθεί για κλοπή σε κατάσταση. Σε ένα μόνο απόγευμα το παιδί, θα την ονομάσω Μαίρη, είχε μαζέψει έναν αριθμό αντικειμένων, από διαφορετικά καταστήματα, προτού να γίνει αντιληπτή. Η αστυνομία ειδοποιήθηκε και την πήγε σπίτι της. Ο πατέρας της κλήθηκε αμέσως να είναι παρών, ενώ ανακρινόταν η κόρη του. Ο πατέρας της, ανακάλυψα, ήταν αστυνομικός.

Μπορούμε εύκολα να φανταστούμε ορισμένα από αυτά που μπορεί να είχε *θελήσει* η Μαίρη. Ίσως ένοιωσε πως πράγματι ήθελε αυτά που είχε κλέψει—ίσως ήθελε να τιμωρήσει τον πατέρα της που αφιέρωνε χρόνο πιο πρόθυμα στα δυο μεγαλύτερα αδέρφια της απ' ό,τι στην ίδια. Ίσως πάλι να είχε ασυνείδητα επιθυμήσει να γίνει ο πατέρας της «αστυνομικός» απέναντί της, ως ένα εξωτερικευμένο Υπερεγώ. Αλλά αυτό που η Μαίρη *είχε ανάγκη*, ήταν ένας πατέρας που θα μπορούσε ταυτόχρονα να είναι πατέρας γι' αυτήν. Ήταν λοιπόν σημαντικό να βοηθηθεί αυτό το ζευγάρι να αναγνωρίσει τις ακάλυπτες ανάγκες της κόρης τους, ιδιαίτερα καθώς η πρώτη αντίδραση του πατέρα ήταν να χάσει την ψυχραιμία του και να φωνάζει: «Δεν φανταζόμουν ποτέ πως θα μπορούσε να έχουμε έναν κλέφτη στην οικογένειά μας». Αργότερα, κατάφερε να δει πως έδειχνε ευνοϊκή μεταχείριση προς τους γιούς του και άρχισε να βρίσκει χρόνο να αφιερώνει στη Μαίρη. Έτσι η Μαίρη βρήκε αυτό που ασυνείδητα έψαχνε και δεν χρειάστηκε να ξανακλέψει.

Ήταν φυσικά απαραίτητο να δουλέψουμε με αυτή την οικογένεια για κάποιο χρονικό διάστημα, ώστε να καλυφθεί πειστικά η ανάγκη της Μαίρης. Στο παράδειγμα όμως αυτό, η ασυνείδητη ελπίδα (η αναζήτηση ενός πατέρα για την ίδια) δεν ματαιώθηκε. Εν τούτοις, μερικές φορές μια παρόμοια προ-παρωματική συμπεριφορά δεν αναγνωρίζεται ως αυτό που πράγματι είναι, μια ασυνείδητη δηλαδή ελπίδα για κάτι που λείπει και τότε η σημασία της ελπίδας αφήνεται να χαθεί (Winnicott, 1958, σελ. 309).

Άλλες εκδηλώσεις της ασυνείδητης ελπίδας.

Μπορεί να αποβεί χρήσιμη άσκηση το να σκεφτούμε διαφορετικά παραδείγματα δυσκολιών συμπεριφοράς, κατά την ανάπτυξη του παιδιού ή αργότερα και να διερωτηθούμε γι' αυτές, ώστε να ξεχωρίσουμε ποιά μπορεί να είναι κάθε φορά τα διαφορετικά στοιχεία της ασυνείδητης επικοινωνίας.

I. Στο γνώριμο φαινόμενο της ενούρησης από ένα μεγάλο παιδί, όταν ένα νέο μωρό γεννιέται, μπορούμε να αναγνωρίσουμε μια επιθυμία να τραθήξει την προσοχή της μητέρας και πιθανά μια επιθυμία να του επιτραπεί να γίνει πάλι το μωρό. Μπορούμε εξ' ίσου να υποθέσουμε ασυνείδητες φαντασιώσεις μιας επιθυμίας να επιτεθεί στη μητέρα και πιθανά στο μωρό, με τα ούρα—ή μπορούμε να υποθέσουμε μια επιθυμία δημιουργίας μιας υποκατάστασης ζεστασιάς μετά από το βίωμα του βρεξίματος, για να αντικαταστήσει ίσως τη μητρική ζεστασιά και ούτω καθ' εξής. Αλλά εάν σκεφτούμε εδώ τι χρειάζεται ειδικότερα το μεγαλύτερο παιδί, ίσως μπορούμε να δούμε καθαρά ένα στοιχείο της ασυνείδητης ελπίδας: μια ελπίδα πως η μητέρα ίσως καταλάβει και δώσει προσοχή στη ζήλεια και στην απελπισία του μεγαλύτερου παιδιού της. Εάν η μητέρα μπορέσει να ανταποκριθεί με ευαισθησία στην

ανάγκη αυτή, τότε το βρέξιμο του κρεβατιού, ως επικοινωνία που έχει πετύχει το στόχο της, μπορεί να αρχίσει να γίνεται πιο αραιό –εως ότου να σταματήσει. II. Εάν σκεφτούμε τη γοητευτική συμπεριφορά ενός παιδιού στο οιδιπόδειο, μπορούμε εύκολα να δούμε μια ευχή να προσελκύσει την ιδιαίτερη προσοχή του γονιού του αντιθέτου φύλου. Μπορούμε ακόμη να φανταστούμε ποικίλες ασυνείδητες φαντασιώσεις που έχουν να κάνουν με την απαλλαγή από τον αντίζηλο γονιό και μια ασυνείδητη ευχή να αντικατασταθεί ο αντίζηλος. Η αναπτυξιακή ανάγκη είναι να επιβεβαιωθεί η εκκολλημένη σεξουαλικότητα του παιδιού: να μην αγνοηθεί, να μην τρέψει τους άλλους σε φυγή ούτε να την εκμεταλλευτούν.

Η ασυνείδητη ελπίδα μέσα στο κλινικό πλαίσιο.

Όταν έχει υπάρξει ανεπαρκής κάλυψη των αναπτυξιακών αναγκών, πιθανά να τις βρούμε να ξαναπαρουσιάζονται στο κλινικό πλαίσιο. Παραδείγματος χάριν, όταν δεν έχει υπάρξει κάλυψη των αναγκών της Οιδιπόδειας ανάπτυξης, είναι σημαντικό να αναγνωριστεί η ασυνείδητη ελπίδα, καθώς αναδύεται στην αναλυτική σχέση.

Τυπικά, ένας ασθενής μπορεί να καταδείξει μια συνεχιζόμενη ανάγκη για επιβεβαίωση της σεξουαλικότητάς του. Αυτή θα πρέπει να χρησιμοποιηθεί ως μια θετική δύναμη στον ασθενή και όχι ως μη υπαρκτή ούτε ως κακή ή αποπνικτικά ισχυρή. Είναι λοιπόν σημαντικό οι αναλυτές να μπορούν να ερμηνεύουν τη σεξουαλικότητα του ασθενούς, όταν γίνεται εμφανής μέσα στην αναλυτική σχέση, κατά τρόπους που υποδηλώνουν μια επίγνωση της ακάλυπτης ανάγκης. Δεν είναι βοηθητικό να ερμηνεύουμε τις

ενδείξεις της σεξουαλικότητας του ασθενούς κατά τη συνεδρία απλά ως αποπλανητικές, σαν αυτό να είναι κάτι κακό, ή σκεπτόμενοι πως ο ασθενής δεν θα έπρεπε να εκφράζει αυτή τη σεξουαλικότητα προς τον αναλυτή. Μερικές φορές είναι πιο παραγωγικό αν μια τέτοια συμπεριφορά μπορεί να γίνει κατανοητή στη βάση της αναζήτησης επιβεβαίωσης και για να «εμπεριέχεται»⁴. Και για άλλη μια φορά, είναι ουσιαστικό να μην συγχέουμε εδώ την ανάγκη με την επιθυμία. Ο ασθενής μπορεί να θέλει να αποπλανήσει τον αναλυτή. Η ασυνείδητη όμως ανάγκη και ελπίδα μπορεί να είναι να βρει έναν αναλυτή που δεν φοβάται αυτή την αποπλάνηση και ο οποίος είναι ικανός να την εμπεριέχει, κατανοώντας γιατί ο ασθενής εκδηλώνει αυτή τη συμπεριφορά.

Θα ήθελα σ' αυτό το σημείο να μνημονεύσω σύντομα ορισμένους τρόπους με τους οποίους πιστεύω πως οι ασθενείς συμβάλλουν στην ανεύρεση του κλινικού πλαισίου που έχουν ανάγκη. Και το βρίσκω αλλόκοτο, μερικές φορές, ασθενείς που δεν είχαν ποτέ εμπειρία ανάλυσης, ή ψυχοθεραπείας, παρ' όλα αυτά να φαίνονται πως έχουν αίσθηση αυτού που τους είναι απαραίτητο ώστε να σημειώσουν θεραπευτικά πρόοδο.

Για παράδειγμα, οι ασθενείς εκφράζουν συχνά τις ανησυχίες τους για το σε ποιόν άλλο μπορεί να φτάσουν αυτά που αρχίζουν να εμπιστεύονται στον αναλυτή, ανησυχίες που μαρτυρούν την ανάγκη τους για εμπιστευτικότητα, για το απόρρητο. Ασυνείδητα όμως, όταν ένας ασθενής χρησιμοποιεί αλλαγές σε προηγούμενες συμφωνίες ως βάση για να προσδοκά περαιτέρω εξαιρέσεις, αυτό μπορεί να αποτελεί μια σιωπηρή υπαγόρευση για περισσότερη σταθερότητα σ' αυτές τις διευθετήσεις. Συχνά θα ανακαλύψουμε πως μια αποφασιστική στά-

4. Μεταφράζω «εμπεριέχεται» τη λέξη containment. (Σ. τ. μ.)

ση με ταυτόχρονη φροντίδα ήταν απύσασα κατά την παιδική ηλικία.

Ο ασθενής, ομοίως, τείνει να καταχράται κάθε απόκλιση του αναλυτή από τα συνηθισμένα επαγγελματικά όρια και τον κάνει να ζητά περισσότερα. Αυτό όμως μπορεί να είναι ένα ασυνείδητο μήνυμα πως τα αναλυτικά όρια θα πρέπει να τηρούνται καλύτερα και να γίνουν πιο ξεκάθαρα. Μερικές φορές, πιστεύω, μπορούμε να δούμε τόσο μια *επιθυμία* του ασθενούς να επωφεληθεί από κάθε αδύνατο σημείο στο επαγγελματικό πλαίσιο, όσο και μια ασυνείδητη *ελπίδα* πως τα θέματα που καταδεικνύονται μ' αυτόν τον τρόπο, θα προκαλέσουν μεγαλύτερη προσοχή. Αυτές οι ασυνείδητες «υπενθυμίσεις» πιστεύω, τρέφουν ελπίδες. Χωρίς όμως την επαρκή προσοχή μας προς αυτές, είναι πιθανό να αποτύχει η αναλυτική προσπάθεια σε περιοχές που παραμένουν κρίσιμες για τον ασθενή.

Η ασυνείδητη αναζήτηση νέων λύσεων

Στην καταναγκαστική επανάληψη.

Μια τυπική έκφραση ασυνείδητης ελπίδας μπορεί να παρατηρηθεί στην καταναγκαστική επανάληψη, όπου υπάρχει μια συνεχιζόμενη αναζήτηση επίλυσης ενός παλιού προβλήματος, που εξακολουθεί να διαφεύγει. Όταν αυτή η λύση βρεθεί πραγματικά, η καταναγκαστική επανάληψη συνήθως μειώνεται.

Στην ανταπόκριση ρόλου.

Όταν οι αναλυτές επιτρέφουν στους εαυτούς τους να απαντήσουν στα ασυνείδητα μηνύματα των ασθενών τους, θα ωθηθούν να γίνουν διαφορετικοί με κάθε ασθενή. Το αποτέλεσμα δεν θα είναι οπωσδήποτε ο έλεγχός τους από τους ασθενείς (Sandler, 1976 και 1983). Αυτό που μπορεί να ακολουθήσει την ανταπό-

κριση στα μηνύματα του ασθενούς είναι μερικές φορές εξειδικευμένο με περιεργό τρόπο στις εμπειρίες ζωής του ασθενούς. Κάπου - κάπου ο αναλυτής μπορεί να βρεθεί εξωθημένος να συμπεριφερθεί με τρόπο παρόμοιο με αυτόν που ένα κεντρικό πρόσωπο είχε απογοητεύσει τον ασθενή στη ζωή του έως τότε. Ο αναλυτής θα χρησιμοποιηθεί τότε για να αναπαραστήσει ένα στοιχείο γονεϊκής αποτυχίας κατά το παρελθόν, αποτελώντας το στόχο των όποιων συναισθημάτων είχαν συνδεθεί με αυτή την πρώιμη αποτυχία. Ο ασθενής έχει λοιπόν μια επιπλέον ευκαιρία για να ξεδιαλύνει κάτι που δεν είχε αντιμετωπιστεί στο παρελθόν, μέσα από την αμεσότητα αυτής της εμπειρίας στη σχέση μεταβίβασης.

Παράδειγμα 3

Κάποτε παρακολούθησα έναν ασθενή σε ψυχοθεραπεία δύο φορές την εβδομάδα. Θα τον ονομάσω David. Οι συνεδρίες αρχικά ήταν κάθε Δευτέρα και Πέμπτη, αλλά η απόσταση μεταξύ αυτών των ημερών είχε γίνει εμπόδιο στην αίσθηση συνέχειας της θεραπείας. Καθώς ο David δεν μπορούσε να έρχεται πιο συχνά, είχα προτείνει να έρχεται σε συνεχόμενες ημέρες. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα μια μεταστροφή στη θεραπεία. Μπορούσε πλέον να χρησιμοποιεί την πρώτη συνεδρία κάθε εβδομάδας αβίαστα, λόγω της ύπαρξης της συνεδρίας την επόμενη ημέρα και το μεγαλύτερο κενό από τη μια εβδομάδα στην άλλη ήταν λιγότερο προβληματικό απ' ό,τι αναμέναμε.

Ο David ήταν δίδυμος. Αυτός και ο αδελφός του είχαν θηλάσει έως την ηλικία των τριών μηνών. Τότε η μητέρα ξαφνικά αρρώστησε και έπρεπε να εισαχθεί στο νοσοκομείο. Τα δίδυμα αδέρφια ακολούθησαν τη μητέρα τους, αλλά έπρεπε να τραφούν από διαφορετικές κάθε φορά νοσοκόμες, ενώ η μητέρα δεν μπορούσε να τα φροντίζει για τρεις περίπου ημέρες. Μόλις συνήλθε, διαπι-

στάθηκε πως δεν μπορούσε να ξαναηλάσει. Ο ένας από τους δίδυμους δεν δέχτηκε κανέναν άλλο παρά μόνο τη μητέρα για να τον φροντίζει. Ο David, όμως είχε γίνει ενδοτικός, επιτρέποντας σε όποιον ήταν διαθέσιμος να τον ταιζεί. Αυτή του η συμμόρφωση δεν είχε αναγνωριστεί ως σημάδι της ανησυχίας του, αλλά είχε εκληφθεί ως ικανοποίηση.

Τώρα στη θεραπεία του David, έξι μήνες αφότου οι διαδοχικές μέσα στην εβδομάδα συνεδρίες είχαν συμφωνηθεί, είχα δυσκολίες να βρω μια ώρα για ένα καινούργιο αναλύόμενο ασθενή. Είμαι σίγουρος τώρα πως δεν ήταν τυχαίο πως από τον πρώτο που σκέφτηκα για να ζητήσω να αλλάξει τη μια συνεδρία για κάποια άλλη μέρα, με μια μέρα κενή μεταξύ των δύο συνεδριών, ήταν ο David. Αυτός πρόθυμα συμφώνησε. Όμως την επόμενη εβδομάδα και για πρώτη φορά αφότου είχα αρχίσει να τον βλέπω, άργησε δύο λεπτά στη συνεδρία. Πριν από αυτό, ερχόταν λίγο νωρίτερα ή στην ώρα του, στα ραντεβού.

Όταν σκέφτηκα γι αυτή την αρκετά ασυνήθιστη αργοπορία του και τη σιωπή με την οποία ξεκίνησε τη συνεδρία, άρχισα να αντιλαμβάνομαι πως αυτό ήταν μια ψιθυριστή διαμαρτυρία ενάντια στην αλλαγή των ημερών των συναντήσεών μας και αυτό πιθανά αντιπροσώπευε την οργή που δεν ένοιωθε ικανός να εκφράσει πιο άμεσα. Ευτυχώς, αναγνώρισα αυτή τη διαμαρτυρία και την αντιμετώπισα. Μπόρεσα να τον αφήσω να τηρήσει το γνωστό του πρόγραμμα συνεδριών, αντί να επιμείνω με το αίτημά μου για την μεταβολή στις ημέρες.

Αυτό που ακολούθησε ήταν να μπορέσει ο David να σταθεί πιο σθεναρός, με μια νέα αντίληψη, ώστε η διαμαρτυρία να μπορεί να ακουστεί. Και ως μέλος αυτής της νέας διαμαρτυρίας, σύντομα εκτέθηκα στα συναισθήματα οργής που αρχικά απευθύνονταν στη μητέρα, η οποία, όπως και εγώ είχε εκμεταλλευθεί την χωρίς παράπονα συμμόρφωση αυτού του δίδυμου.

Μ' αυτή την εμπειρία, ο David κατόρθωσε να τραβήξει την προσοχή στην τόσο πρώιμη ανάγκη του. Η μητέρα του δεν είχε αναγνωρίσει τη δυσφορία που υπήρχε κάτω από την άμυνα της συμμόρφωσης· δεν κατάφερε έτσι να φροντίσει για την ανησυχία του αυτή. Πιστεύω πως είχε παραμείνει μια ασυνείδητη ελπίδα πως, κατά κάποιο τρόπο, οι ακάλυπτες ανάγκες που παρέμεναν κρυμμένες πίσω από τη συμμόρφωσή του, θα μπορούσαν κάποια μέρα να αναγνωριστούν και να ικανοποιηθούν. Και αυτό το επαναλαμβανόμενο σχήμα συμμόρφωσης, που τόσο συχνά εκμεταλλεύονταν οι άλλοι είχε αναπτυχθεί ως μια έκφραση αυτής της συνεχιζόμενης μεγάλης προσπάθειας για να δοθεί προσοχή σε ό,τι είχε παραμεληθεί.

Υπάρχει επίσης εδώ μια ουσιαστική και θεραπευτική διαφορά που μπορεί να ανακαλυφθεί από τον ασθενή, όταν ο αναλυτής είναι σε θέση να ανακτήσει την ισορροπία του μετά από ένα στοιχείο της ίδιας του της αποτυχίας που συνέβη στην αναλυτική σχέση. Η ανάκαμψη όμως αυτή απαιτεί ο αναλυτής να είναι πρόθυμος να ανταποκριθεί στις διορθωτικές υποδείξεις του ασθενή. Αυτή η ετοιμότητα για επανεξέταση, όταν τα πράγματα έχουν πάει στραβά, είναι συχνά κάτι το οποίο έλλειπε στις προηγούμενες σχέσεις του ασθενούς, ιδιαίτερα όταν οι γονείς είχαν τόσο συχνά πιστέψει πως αυτοί είχαν δίκιο.

Σ' αυτή την ασυνείδητη ανταπόκριση-ρόλου, βρίσκουμε κάτι απ' αυτό που είχε αναφέρει ο Winnicott όταν έγραψε για τη χρησιμοποίηση των αποτυχιών του αναλυτή από τον ασθενή. Εδώ ο Winnicott επικαλείται μια ιδέα, που πλησιάζει πολύ την ασυνείδητη ελπίδα. Σε σχέση με το πρώιμο τραύμα, και εκείνος μιλάει επίσης για μια άμυνα απέναντι στην ιδιαίτερη αποτυχία του περιβάλλοντος κόσμου, αναφερόμενος στο «πάγωμα» της κατάστασης αποτυχίας. Λέει επ' αυτού:

«Αυτό το πάγωμα συνοδεύεται από μια ασυνείδητη υπόθεση (η οποία μπορεί να γίνει συνείδητη ελπίδα), πως θα υπάρξει ευκαιρία, σε μια επόμενη χρονική στιγμή, για μια ανανεωμένη εμπειρία, στην οποία η κατάσταση αποτυχίας θα μπορέσει να ξεπαγώσει και να αναβιωθεί, το άτομο όντας σε μια κατάσταση παλινδρόμησης, σε ένα περιβάλλον που μπορεί να πραγματοποιεί επαρκή προσαρμογή». (Winnicott 1958, σελ. 281).

Όταν αυτό συμβαίνει, σε μια ανάλυση ή θεραπεία, ο ασθενής χρησιμοποιεί τα λάθη του αναλυτή στο εδώ-και-τώρα, για να αναπαραστήσει παρελθούσες αποτυχίες της γονεϊκής φροντίδας. Και όταν η αναλυτική σχέση είναι αρκετά ασφαλής, ο ασθενής οργίζεται με τον αναλυτή και έτσι εκδραματίζει τα συναισθήματά του με πιο πλήρη τρόπο από ό,τι το κατάφερε με τη μητέρα ή το μητρικό υποκατάστατο, που είχε απογοητεύσει τον ασθενή. Ο ασθενής πλέον επανεκδραματίζει με καινούργιους τρόπους στα πλαίσια της μεταβιβαστικής σχέσης. Αυτό είναι πολύ διαφορετικό από κάθε απλοϊκό ζήτημα απόπειρας να είναι ο αναλυτής καλύτερος γονιός. Αν κάτι καλύτερο πρόκειται να αναζητηθεί σε τούτο, αυτό ξεπηδάει από την ικανότητα του αναλυτή να αντέξει τα αισθήματα που στρέφονται προς αυτόν και ο οποίος τώρα χρησιμοποιείται για να αναπαραστήσει την πρώιμη αρνητική εμπειρία. Οι αρχικοί γονείς δεν κατάφεραν συνήθως να αντιμετωπίσουν αυτά τα συναισθήματα, έστω και μόνο επειδή δεν μπορούσαν να λεχθούν. Συχνά ένας σημαντικός παράγοντας πρώιμου τραύματος ήταν πως το τραύμα δεν μπορούσε να διατυπωθεί με λόγια.

Στην προβλητική ταύτιση.

Ένας άλλος ισχυρός τρόπος με τον οποίο η ασυνείδητη ελπίδα μπορεί να εκφραστεί κλινικά είναι μέσα από την προβλητική ταύτιση. Αυτή η δυναμική συναντάται συχνά στην κλινική πράξη, όταν ο ασθενής επιζητά να απαλλαγεί εναποθέτοντας στον αναλυτή πλευρές του

εαυτού του ή καταστάσεις αισθημάτων που δεν μπορούν να διευθετηθούν από τον ασθενή μόνο του. Η ασυνείδητη ελπίδα εδώ είναι πως ο αναλυτής θα μπορέσει να χειριστεί αυτό που προβάλλεται πάνω του και το οποίο ο ασθενής δεν μπορεί να ελέγξει μέσα του, χωρίς βοήθεια.

Όταν η προβλητική ταύτιση γίνει κατανοητή, φαίνεται καθαρά γιατί είναι τόσο σημαντικό ο αναλυτής να κατορθώσει να χειριστεί ό,τι «εισάγεται» μέσα του και να το κάνει με μια ευαισθησία προς την ανάγκη του ασθενούς να ζητά βοήθεια μ' αυτόν τον τρόπο. Δυστυχώς η ασυνείδητη ελπίδα σε αυτή τη μορφή άμυνας (ή μορφή επικοινωνίας) δεν αναγνωρίζεται πάντα.

Η Προβολή της ελπίδας και της απόγνωσης

Ένα σημαντικό παράδειγμα επικοινωνίας μέσω της προβλητικής ταύτισης συναντάται όταν ο ασθενής εμφανίζεται σε κατάσταση απόγνωσης. Επιφανειακά η απόγνωση μπορεί να μοιάζει σα να ήταν η έσχατη άρνηση της ελπίδας. Πιστεύω όμως ότι μπορούμε να δούμε και εδώ ενδείξεις της ασυνείδητης ελπίδας, σε δυο μορφές.

Αναγνωρίζουμε συνήθως την προβολή της ελπίδας ενός ασθενούς πάνω στον αναλυτή αφού ο ασθενής δεν καταφέρει να συντηρήσει αυτή την ελπίδα παράλληλα με την εμπειρία της απόγνωσης. Σε μια τέτοια στιγμή, μπορούμε να πούμε πως, αντί του ασθενούς, πρέπει ο αναλυτής να κρατήσει την ελπίδα, εως ότου ο ίδιος ο ασθενής μπορέσει να την αναλάβει. Όμως αν αυτό είναι όλο και όλο που ο αναλυτής επιτρέπει στον εαυτό του να αισθανθεί, για λογαριασμό του ασθενούς, υπάρχει ο κίνδυνος να προσταθήσει να καθησυχάσει τον ασθενή. Μια συνήθης αντίδραση, εκτός ανάλυσης και ψυχοθεραπείας, είναι να γίνει απόπειρα να καθησυχασθεί το απελπισμένο άτομο με λόγια όπως «Θα φανεί

φος στο τέλος του τούνελ». Μια πιο αναλυτική απάντηση θα ήταν να πει κανείς κάτι σαν «Ενώσω αισθάνεσθε τόση απόγνωση, νομίζω πως με έχετε ανάγκη για να υποστηρίξω την ελπίδα που δεν μπορείτε να νοιώσετε μέσα σας αυτή την στιγμή».

Αλλά ακόμα και αν αυτή η ερμηνεία μπορεί να είναι επαρκής, είναι πιθανό να αφήσει τον ασθενή μόνο του με την απελπισία. Αν το άλλο άτομο μπορεί να νοιώσει μόνο την προβαλλόμενη ελπίδα του ασθενούς, και όχι την απόγνωση, θα μπορούσε να φανεί σαν να μην είναι ανεκτή αυτή η απόγνωση. Έχω παρατηρήσει πόσο σημαντικό είναι για έναν απεγνωσμένο ασθενή, να κατορθώσει πραγματικά να επικοινωνήσει την απόγνωση, ούτως ώστε ο αναλυτής ή ο θεραπευτής να τη νοιώσει επίσης. Αυτό που ο αναλυτής δέχεται τότε είναι η αφόρητη εμπειρία του ασθενούς, και ο ασθενής δεν είναι πλέον τόσο μόνος με αυτό. Αυτό σημαίνει πως ο αναλυτής θα πρέπει να κατορθώσει να νοιώσει μια καλοήγητη σχάση, μέσα στον ίδιο του τον εαυτό, από τη μια μεριά να μπορέσει να δεχτεί και να βιώσει την απόγνωση του ασθενούς και από την άλλη να καταφέρει να δει τη δυνατότητα να μην παραιτηθεί, κάτω από αυτό το βάρος.

Η φύση της ασυνείδητης ελπίδας εδώ είναι λεπτή και σημαντική. Καταφανώς, ο ασθενής δεν έχει συνείδηση της ελπίδας που προβάλλεται στον αναλυτή. Επίσης όταν η ελπίδα παραχωρεί τη θέση της στην απόγνωση, απωθείται. Θα ήθελα να προτείνω ότι με τη μορφή της απόγνωσης αποκαλύπτεται τώρα η απωθνημένη ελπίδα. Σ' αυτή την περίπτωση η ακάλυπτη ανάγκη είναι κάποιος άλλος να φανεί διαθέσιμος στον ασθενή, ο οποίος να έχει την ικανότητα να βρεθεί αληθινά σε επαφή με εκείνο που ο ασθενής αισθάνεται, έως ότου τα πράγματα καλύτερευσουν. Συχνά, κατά το παρελθόν, είχε υπάρξει μια τραυματική απουσία επαρκούς στήριξης του ασθενούς σε στιγμές βαθύτατης δυσφορίας. Στην α-

ναλυτική σχέση αυτό θα αναζητηθεί πάλι, και όταν βρεθεί, η ασυνείδητη ελπίδα εκπληρώνεται.

Απειλές Αυτοκτονίας

Πιστεύω πως σχεδόν πάντα, όταν ένα άτομο μιλά για αυτοκτονία υπάρχει ένα διπλό μήνυμα. Ένα μέρος του λέει πως η ζωή έχει γίνει αβάσταχτη. Το άλλο μέρος κάνει επίκληση σε κάποιον να γίνει διαθέσιμος για να βοηθήσει να την αλλάξει. Ίσως υπάρχει ένα στοιχείο της ασυνείδητης ελπίδας ακόμη και στις απειλές αυτοκτονίας. Στην περίπτωση αυτή είναι σημαντικό να υπάρχει κάποιος διαθέσιμος να αποκριθεί σε μια τέτοια έκκληση, όσο κι αν είναι βαθιά κρυμμένη, ώστε να γίνει ό,τι είναι δυνατόν για να αλλάξει ό,τι μπορεί να αλλάξει. Και το πρώτο πράγμα που είναι για αλλαγή, μπορεί να βρεθεί στην εμπειρία να είναι κάποιος έτοιμος να αγγίξει την ανυπόφορη κατάσταση της αυτοκαταστροφικής απόγνωσης. Είναι λοιπόν μια πολύ επικίνδυνη, αν και δημοφιλής, υπόθεση πως το άτομο που μιλά για αυτοκτονία, δεν θα την διαπράξει. Αυτό απλά ενθαρρύνει τους ανθρώπους να κωφεύουν στην ασυνείδητη ελπίδα που μπορεί να υπάρχει στην αυτοκτονική έκκληση, για κάποια μορφή βοήθειας που δεν έχει ακόμη βρεθεί. Και αν κανείς δεν απαντήσει σε αυτό το εναπομείναν στοιχείο ελπίδας, τότε η μοιραία αυτοκτονία μπορεί να ακολουθήσει, ως η τελευταία πράξη της απόγνωσης και της αντεκδίκησης ενάντια σ' έναν αδιάφορο κόσμο.

Η επικοινωνία του πόνου.

Πιστεύω πως μπορούμε μερικές φορές να δούμε ενδεικτικά στοιχεία της ασυνείδητης ελπίδας στη συμπεριφορά που προκαλεί πόνο. Ένα «πληγωμένο» παιδί θα συμπεριφερθεί συχνά με αυτόν τον τρόπο προς τους άλλους, ταυτιζόμενο με κάποιον παρελθόντα ή πρόσφατο επιτιθεμένο, έτσι ώστε να προσπαθήσει

να μεταφέρει στους άλλους το τραύμα που δέχτηκε. Η ασυνείδητη ελπίδα εδώ μπορεί να είναι απλά να απαλλαγεί από αυτό το τραύμα: μερικές φορές όμως μπορεί να είναι για να πάρει βοήθεια. Έτσι, όταν η ασυνείδητη σημασία της συμπεριφοράς που προκαλεί πόνο γίνεται κατανοητή, γίνεται ευκολότερο να προσέξει κανείς την παιδική εμπειρία του τραυματισμού και η συμπεριφορά δεν είναι απαραίτητο να κρίνεται απλά ως κακή ούτε πολύ περισσότερο ως σαδιστική. Όταν όμως δεν δίνεται η αναγκαία προσοχή προς τον πόνο, η αρχική αναζήτηση της βοήθειας μπορεί να δώσει τη θέση της στα δευτερογενή οφέλη μιας ευχαρίστησης που ανακαλύφθηκε στη διαδικασία του να προκαλεί κανείς πόνο στον άλλον. Αυτό πιστεύω ότι είναι ένας παράγοντας που συντελεί στην αιτιολογία του σαδισμού και που συχνά παραβλέπεται. Η ασυνείδητη ελπίδα, στην περίπτωση της συμπεριφοράς που προκαλεί τον πόνο, όταν ματαιωθεί, μπορεί να απωθηθεί και μεταγενέστερα να εμφανισθεί μόνο μέσα από το ασυνείδητο παράγωγο της σαδιστικής συμπεριφοράς, η οποία, όταν έχει σεξουαλικποιηθεί, απομακρύνεται ακόμη περισσότερο από την ασυνείδητη ελπίδα, που είχε ίσως αρχικά υπάρξει στη θέση της σαδιστικής συμπεριφοράς.

Όπως και με την παραπτωματοκότητα, όταν οι ανάγκες που υποδεικνύονται στη συμπεριφορά που προκαλεί πόνο συνεχίζουν να μην καλύπτονται, υπάρχει μια τάση αντεκδίκησης προς αυτούς που δεν πέτυχαν να καλύψουν τις ανάγκες αυτές. Το πληγωμένο παιδί τιμωρεί αυτούς που το αμελούν και τότε μπορεί να προκληθεί εθισμός από την προσή-

λωση του παιδιού στα δευτερογενή οφέλη, κατά τη σαδιστική συμπεριφορά.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Συμπερασματικά θα ήθελα να συνοψίσω τους παράγοντες οι οποίοι πιστεύω ότι συνήθως σχετίζονται μεταξύ τους σε φαινόμενα που μπορεί να υποδηλώνουν την παρουσία της ασυνείδητης ελπίδας.

Υπάρχει συνήθως κάποια προβληματική συμπεριφορά ή στάση που ελκύει την προσοχή των άλλων. Η συμπεριφορά δεν είναι συνήθως ικανοποιητική σε σχέση με εκείνο που είναι πραγματικά χρειαζόμενο. Αυτή τη συμπεριφορά συχνά οι άλλοι την παρατηρούν πιο εύκολα και την χειρίζονται πιο δύσκολα μέχρι να αναγνωριστεί και αναλόγως να απαντηθεί αυτό που είναι αναγκαίο.

Όταν αυτή η μορφή επικοινωνίας ερμηνευθεί ή σύμφωνα με αυτή την ασυνείδητη αναζήτηση, ή ως μαρτυρία μιας ασυνείδητης ελπίδας εύρεσης εκείνου που είναι αναγκαίο, τότε οι ασθενείς συχνά δείχνουν ότι έχουν γίνει κατανοητοί.

Προτείνω λοιπόν πως η ασυνείδητη ελπίδα είναι εκείνη που τραβά την προσοχή στις ακάλυπτες ανάγκες κατά την ανάπτυξη, τόσο στα πρώιμα στάδια της ζωής, όσο και στην ψυχανάλυση. Οι τρόποι με τους οποίους μπορούμε να φροντίσουμε τις ακάλυπτες ανάγκες κατά την πορεία της ανάλυσης ή της θεραπείας, χωρίς ο ασθενής να πέσει σε μια κακοήθη παλινδρόμηση, ή σε μια ανεπίλυτη προσήλωση προς τον αναλυτή, αποτελούν σημαντικό κομμάτι αυτού που θεωρείται ψυχαναλυτική τεχνική.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

Bion W.R. *Second thoughts*. New York, Aronson, 1967.

Casement P.J. The setting of limits: a belief

in growth. *Case Conference* 1969, 16, 7, 267-71.

Sandler J.J. Countertransference and role-responsiveness. *International Review of Psychoanalysis*, 1976, 3, 43-47.

Sandler J.J. Reflections on some relations between psychoanalytic concepts and psychoanalytic practice. *International Journal of Psychoanalysis*, 1983, 64, 35-45.

Winnicott, D.W. *Collected Papers*. London, Tavistock Publications, 1958.

Winnicott D.W. *Maturation processes and the facilitating environment*. London, Tavistock Publications, 1965.

Winnicott D.W. *Human Nature*. London, Free Association Books, 1988.